

Angelika Mielniczuk
PWSZ w Zamościu – UMCS w Lublinie
amielniczuk2@onet.pl

**Prawnomiędzynarodowy zakaz kary śmierci
w świetle raportu Amnesty International z 2013 roku**
*Legal and International Prohibition of the Death Penalty
in the Light of the Amnesty International's 2013 report*

Streszczenie:

Kara śmierci jest najstarszą formą sankcji występującą we wszystkich epokach w dziejach ludzkości. Jej uzasadnienie związane było z zasadą odwetu i przekonaniem o odstraszałającej funkcji tej kary. W okresie Oświecenia po raz pierwszy pojawiły się tezy o braku zasadności stosowania kary śmierci. Od tego momentu przedstawiciele poglądów abolicjonistycznych dążyli do zawężenia katalogu przestępstw, za które groziła najsurowsza kara, jak i do zniesienia kary śmierci w ogóle. Celem artykułu jest przedstawienie kształtowania się prawnomiędzynarodowych uregulowań dążących do zniesienia kary śmierci od powstania Organizacji Narodów Zjednoczonych, jak również zaprezentowanie raportu Amnesty International opisującego globalne trendy w wymierzaniu kary ostatecznej i dokonywaniu egzekucji w 2013 roku.

Słowa kluczowe: kara śmierci, prawa człowieka, prawo do życia, Amnesty International

Summary:

The death penalty is the oldest form of sanction which has existed in all epochs in the history of humanity. Its justification was associated with the principle of retaliation and belief in the deterrent function of this penalty. The arguments concerning the lack of legitimacy of the use of the death penalty appeared for the first time in the Enlightenment. Thereafter, abolitionists have aimed at restricting the list of crimes resulting in capital punishment and aimed at abolishing the death penalty in general. The aim of this article is to describe the formation of legal and international regulations which have aimed at abolishing the death penalty since the establishment of United Nations, as well as to present Amnesty International's report which specifies the global trend in imposing the death sentences and carrying out the executions in 2013.

Keywords: death penalty, human rights, right to life, Amnesty International

1. Zarys historii kary śmierci

W czasach antycznych fakt istnienia kary śmierci uznawany był za rzecz naturalną i oczywistą. Wiązało się to z prawami sakralnymi dotyczącymi składnia ofiar - zbrodniarzy czy innych przestępców - bogom, po to by móc ich przebłagać i przywrócić pomyślność społeczności. Śmiercią karane więc były przestępstwa godzące w interes ogółu, jak zdrada kraju, podpalenie czy umyślne zabójstwo. Równorzędnie funkcjonowała instytucja zemsty rodowej i plemiennej, a odpowiedzialnością za czyn niegodziwy obarczone było całe otoczenie skazanego. Wykonywanie kary najczęściej odbywało się publicznie między innymi przez ukamienowanie.

W miarę upływu czasu kara śmierci zaczęła być regulowana prawem państwowym i tak powstał Kodeks Hammurabiego, który przewidywał najwyższy wymiar kary za morderstwo, krzywoprzysięstwo na rozprawie sądowej, paserstwo w odniesieniu do przedmiotów skradzionych ze świątyń i pałaców, kradzież z włamaniem czy cudzołóstwo¹. Podobnie, hebrajskie prawo Starego Testamentu przewidywało karę śmierci za szereg różnych przestępstw, głównie za morderstwo, ale śmiercią karani byli również przestępcy seksualni, cudzołożnicy, bałwochwalczy czy osoby uprawiające magię lub oddające cześć bożkom. Ponadto, prawo Mojżeszowe karało w ten sposób grzechy przeciwko rodziom - nieposłuszeństwo czy zniewagę. Prawo greckie wywodziło się z zemsty i miało za zadanie pełnić funkcję odstrasżającą. Prawo drakońskie cechowała mała różnorodność, gdyż kara najwyższa stosowana była za niemalże wszystkie przestępstwa - nie ważne czy było to morderstwo czy kradzież. Najczęściej skazanych strącano w przepaść. Starożytny Egipt natomiast charakteryzowało prawo, które było uznawane za objawione przez bogów, a wszelkie kary miały być przebłaganiem dla bóstw, dlatego też karę śmierci stosowano rzadko, ze względu na poszanowanie życia. Najczęstszymi metodami wykonywania kary śmierci w starożytnych czasach były: ścięcie, ćwiartowanie, grzebanie żywcem, spalanie żywcem, zamurowanie, gotowanie żywcem, wieszanie, podanie trucizny, wbijanie na pal czy walka z dzikimi zwierzętami. Około 1000 r. p.n.e Fenicjanie zaczęli stosować ukrzyżowanie².

W średniowieczu dominowały wyrafinowane tortury i najokrutniejsze formy kary śmierci. Popularne było topienie skazanego w worku, do którego

¹ Zob. szerzej: M. Mitera, M. Zubik, *Kara śmierci w świetle doświadczeń współczesnych systemów prawnych*, Warszawa 1998, s. 26. www.hfhrpol.waw.pl/pliki/MarekZubikKaraSmierciWSwietleDoswiadczenWspolczesnychSystemowPrawnych.pdf; [dostęp: 16.06.2014].

² Zob.: A. Mazurek, *Kara śmierci. Historia, prawo, etyka*, Lublin 2006, s. 12-13.

wrzucano jakieś zwierzę, na przykład małpę, po to by przed śmiercią doznał on jeszcze okrutnych cierpień. Podstawową cechą tego okresu było wykonywanie egzekucji na forum publicznym. Miało to odstraszyć potencjalnych przestępców od popełnienia podobnych czynów. Prawo większości ówczesnych państw nakazywało ścinać toporem lub mieczem skazanego, a kara szubienicy odbierana była jako hańbiąca. Dość powszechnie funkcjonowało ścięcie na gilotynie, jako spuścizna Rewolucji Francuskiej, na której po raz pierwszy stracono przestępcę w 1792 roku. Po podbojach Francji upowszechniono tę metodę egzekucji w Szwecji, Indiach Zachodnich, Belgii, Północnych Włoszech, Chinach, Madagaskarze i w Algierze. Ścięcie na gilotynie obowiązywało we Francji aż do 1977 roku. Popularny w wiekach średnich był także urząd kata. Nieudana egzekucja przyczyniała się do uratowania życia ofiary, ponieważ sądzono, że był to wpływ sił nadprzyrodzonych, tak więc porażka działań kata uznawana była za dowód niewinności skazanego. W przypadku niesłusznego wyroku to nie sąd, a właśnie kat był obciążony odpowiedzialnością.

W 1764 roku, włoski prawnik i ekonomista Cesare Beccaria hrabia de Bonesana w swojej broszurze wydanej drukiem pt. „O przestępstwach i karach”, głosił brak zasadności stosowania kary śmierci i kwestionował zbyt szeroki katalog przestępstw, za które groziła najsurowsza kara. Potępił on także prawo państwa do karania śmiercią i zainicjował tym samym proces szerzenia się poglądów abolicjonistycznych na świecie.

2. Prawnomiędzynarodowe regulacje w zakresie kary śmierci

Proces internacjonalizacji praw człowieka, zarówno w sensie politycznym jak i prawnym, rozpoczął się w momencie zakończenia II wojny światowej i ustanowienia Organizacji Narodów Zjednoczonych, wraz z *Kartą Narodów Zjednoczonych*, podpisaną w San Francisco 26 czerwca 1945 roku. W dokumencie tym, państwa zobowiązały się do „przywrócenia wiary w podstawowe prawa człowieka, godność i wartość jednostki”, jak również „popierania praw człowieka i zachęcania do poszanowania tych praw i podstawowych wolności dla wszystkich, bez względu na różnice rasy, płci, języka lub wyznania”³. Był to pierwszy dokument o charakterze międzynarodowym zwracający uwagę na kwestię praw człowieka i wyrażający zgodę społeczności międzynarodowej na przyjęcie odpowiedzialności za przestrzeganie podstawowych praw człowieka⁴. Od tej pory

³ Zob. Preambułę i art. 1. Karty Narodów Zjednoczonych. www.hfhrpol.waw.pl/pliki/Karta_Narodow_Zjednoczonych.pdf, [odczyt: 17.06.2014].

⁴ M. Jabłoński, S. Jarosz - Żukowska, *Prawa człowieka i systemy ich ochrony*, Wrocław 2004, s. 180.

rozpoczął się proces umiędzynaradawiania praw i wolności człowieka, w tym jego prawa do życia i zakazu stosowania kary śmierci.

10 grudnia 1948 r. Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych uchwaliło *Powszechną Deklarację Praw Człowieka*⁵. W artykule 3 stwierdzono, iż „każdy człowiek ma prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa swojej osoby”⁶. Prawo do życia uznane zostało za prawo fundamentalne, od którego wywodzą się pozostałe prawa. Mimo, że *Deklaracja* nie miała charakteru wiążącego, to wyznaczyła cele i aspiracje ludności w sferze praw człowieka. Jak stwierdził Roman Kuźniar „brak wiążącej mocy prawnomiędzynarodowej nie oznacza, że jest to deklaracja intencji o charakterze moralnym, jest to zobowiązanie państwa, aczkolwiek pozbawione sankcji prawa międzynarodowego”⁷.

Dokumentem bezpośrednio odnoszącym się do kary śmierci jest uchwalony przez Zgromadzenie Ogólne ONZ, w dniu 16 grudnia 1966 roku, *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (obok Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych)*. Wszedł on w życie 23.03.1976 r. i ma charakter wiążącej umowy międzynarodowej. Dotychczas ratyfikowało go 167 państw⁸. Artykuł 6 Paktu mówi o tym, że każdy człowiek ma przyrodzone prawo do życia i nikogo nie można samowolnie pozbawić tego prawa. W państwach, które nadal stosują karę śmierci, wyroki śmierci mogą być orzekane jedynie za najcięższe zbrodnie, zgodnie z przepisami prawa, które obowiązywały w momencie popełnienia przestępstwa, a wykonanie kary może odbyć się tylko na podstawie prawomocnego wyroku wydanego przez właściwy sąd. Ponadto, każdy skazany ma prawo ubiegać się o ułaskawienie lub zamianę kary i ma to zastosowanie we wszystkich przypadkach. Pakt zabrania wydawania wyroków śmierci w stosunku do przestępstw popełnionych przez osoby w wieku poniżej 18 lat⁹ i przez kobiety w ciąży. Dodatkowo, zastrzega on, że żadne państwo, nie może powoływać się na jakiegokolwiek postanowie-

⁵ Deklaracja ta została przyjęta 48 głosami „za”, 8 „wstrzymującymi się” i 2 państwami nieobecnymi. Państwa komunistyczne, członkowie ONZ, w tym Polska, wstrzymały się od głosu. Podobnie uczyniła Arabia Saudyjska, z powodów religijnych i Afryka Południowa, ze względu na politykę apartheidu. Zob. R. Kuźniar, *Prawa człowieka. Prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2008, s. 63.

⁶ Art. 3. Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, www.amnesty.org.pl/uploads/media/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka_01.pdf, [odczyt: 17.06.2014].

⁷ Zob. R. Kuźniar, s. 66.

⁸ *Polska Mapa Międzynarodowych Konwencji Praw Człowieka*. www.brpo.gov.pl/sites/default/files/Polska_mapa_miedzynarodowych_konwencji_praw_czlowieka.pdf, [odczyt: 18.06.2014].

⁹ Podobnie też przewiduje *Konwencja o Prawach Dziecka* przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 20.11.1989 r. w artykule 37 pkt a: „ani kara śmierci, ani kara dożywotniego więzienia bez możliwości wcześniejszego zwolnienia nie może być orzeczona wobec osoby poniżej 18 roku życia za popełnione przez nią przestępstwa”. Konwencję tę ratyfikowały 194 państwa. Zob. *Konwencja o Prawach dziecka*. www.brpd.gov.pl/detail.php?recid=53, [odczyt: 18.06.2014] i P. Bukowczyk, *Kara śmierci we współczesnym prawie międzynarodowym publicznym*, www.piotr-bukowczyk.blogspot.com/2012/05/kara-smierci-kara-gownasankcja.html, [odczyt: 18.06.2014].

nia niniejszego Paktu w celu opóźnienia lub niedopuszczenia do zniesienia kary śmierci¹⁰.

Rezolucja Rady Społeczno - Gospodarczej ONZ z 25 maja 1984 roku, co więcej, uszczegółowiła pewne kwestie w zakresie stosowania kary śmierci. Przede wszystkim w artykule pierwszym określiła ona, że w państwach, które nie zniosły kary śmierci, może być ona wymierzona jedynie w najpoważniejszych przestępstwach, przy czym ich zakres nie powinien wychodzić poza przestępstwa umyślne ze śmiertelnymi lub innymi bardzo poważnymi konsekwencjami. Co ważne, art. 3 określa, iż kara śmierci nie może być orzekana wobec osób, które w czasie popełnienia przestępstwa nie ukończyły 18 roku życia, ani też wobec kobiet w ciąży, młodych matek i osób obłąkanych. Kara śmierci może być orzeczona tylko wówczas, gdy wina osoby opiera się na jasnych i przekonujących dowodach, niepozostawiających miejsca na jakiegokolwiek wyjaśnienia i po sprawiedliwym procesie. Każda osoba ma prawo do apelacji do sądu wyższej instancji. Jeżeli zaś kara śmierci zostanie orzeczona, to musi zostać przeprowadzona w taki sposób, aby wyrządzić skazanemu jak najmniejsze cierpienie¹¹.

15 grudnia 1989 roku Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych uchwaliło *Drugi Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych w Sprawie Zniesienia Kary Śmierci*. Wszedł on w życie 11 lipca 1991 r. i został ratyfikowany przez 81 państw¹². Artykuł 1 Protokołu mówi, że każde państwo będące stroną niniejszego Protokołu zobowiązuje się nie wykonywać kary śmierci wobec żadnej osoby podlegającej jej jurysdykcji oraz, że podejmie wszelkie możliwe kroki celem zniesienia kary śmierci w ramach własnej jurysdykcji. Artykuł 2 dodaje jednak możliwość zgłoszenia zastrzeżenia przez Państwo - Stronę Protokołu, (w momencie ratyfikacji lub przystąpienia), przewidującego dopuszczalność stosowania kary śmierci w czasie wojny, w wyniku skazania za najpoważniejsze przestępstwo o charakterze wojskowym, popełnione w czasie wojny. Państwo, które zgłosi takie zastrzeżenie, musi jednak powiadomić Sekretarza Generalnego ONZ, w momencie ratyfikacji lub przystąpienia, o odpowiednich

¹⁰ Art. 6 *Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych*, www.hfhrpol.waw.pl/pliki/Miedzynarodowy_Pakt_Praw_Obywatelskich_i_Politycznych.pdf, [odczyt: 18.06.2014].

¹¹ Zob. szerz.: *Resolution of the United Nations Economic and Social Council 1984/50. Safeguards guaranteeing protection of the rights of those facing the death penalty*, s. 33. www.daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NR0764/21/IMG/NR076421.pdf?OpenElement, [odczyt: 18.06.2014].

¹² Dodatkowo 3 państwa podpisały Protokół, ale jeszcze go nie ratyfikowały, są to: Angola, Madagaskar oraz Wyspy św. Tomasza i Książęca. Polska ratyfikowała Drugi Protokół Fakultatywny dopiero 27.08.2013 r., mimo, że podpisała 21.03.2000 r. Zob. Polska Mapa..., i Ratyfikacja przez Rzeczpospolitą Polską Drugiego Protokołu Fakultatywnego do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych w sprawie zniesienia kary śmierci i Protokołu nr 13 do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności dotyczącego zniesienia kary śmierci bez względu na okoliczności, www.prezydent.pl/prawo/ustawy/podpisane/art,37,sierpien-2013-r-.html, [odczyt: 18.06.2014].

przepisach swojego ustawodawstwa krajowego stosowanego w czasie wojny¹³. Dopuszczalność stosowania kary śmierci w czasie wojny, zgodnie z art. 2, zastrzegły sobie: Azerbejdżan, Brazylia¹⁴, Chile, Grecja i Mołdowa, natomiast Cypr, Malta i Hiszpania wycofały te zastrzeżenia złożone w momencie ratyfikacji¹⁵.

W systemie Rady Europy na szczególną uwagę zasługują trzy dokumenty, a mianowicie *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności* i jej dwa protokoły: *Protokół nr 6 w sprawie zniesienia kary śmierci* i *Protokół nr 13 dotyczący zniesienia kary śmierci we wszystkich okolicznościach*.

Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności została uchwalona 4 listopada 1950 roku i na jej mocy „prawo każdego człowieka do życia jest chronione i nikt nie może być umyślnie pozbawiony życia, wyjąwszy przypadki wykonania wyroku sądowego, skazującego za przestępstwo, za które ustawa przewiduje taką karę”. Biorąc pod uwagę ustęp 2, osoba może zostać pozbawiona życia, jeśli nastąpi to w celu wykonania wyroku sądowego¹⁶. Konwencja ta nie zabrania więc stosowania najwyższej kary, jeżeli tak zostało to określone w prawie, dlatego też z biegiem czasu wydano Protokół nr 6 do tej Konwencji dotyczący zniesienia kary śmierci.

Protokół został uchwalony 28 kwietnia 1983 roku w Strasburgu i zgodnie z art. 1 „znosi się karę śmierci, nikt nie może być skazany na taką karę ani nie może nastąpić jej wykonanie”. Kolejny artykuł dodaje jednak, że państwa mogą przewidzieć w swoich ustawach karę śmierci za czyny popełnione podczas wojny lub w okresie bezpośredniego zagrożenia wojną w przypadkach przewidzianych przez te ustawy i zgodnie z ich postanowieniami, ale niedozwolone jest jakiegokolwiek zastrzeżenie wobec postanowień niniejszego Protokołu¹⁷. Na chwilę obecną Protokół został ratyfikowany przez 46 państw i podpisany przez Federację Rosyjską, która go jeszcze nie ratyfikowała.

¹³ Art. 1, 2 i 3 Drugiego Protokołu Fakultatywnego do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych w Sprawie Zniesienia Kary Śmierci Przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 15 grudnia 1989 roku, www.hfhrpol.waw.pl/pliki/Drugi_protokol_fakultatywny_do_MPPOiP.pdf, [odczyt: 19.06.2014].

¹⁴ 27.09.2010 r. Finlandia wniosła sprzeciw do zastrzeżenia złożonego przez Brazylię, ze względu na to, iż Brazylia nie przedstawiła stosownych postanowień ustawodawstwa krajowego mającego zastosowanie w czasie wojny (zgodnie z art. 2 Drugiego Protokołu Fakultatywnego). W wyniku tego, Protokół będzie obowiązywał w stosunkach między oboma państwami, z tym że Brazylia nie będzie mogła powoływać się na to zastrzeżenie w stosunkach dwustronnych. Zob.: Second Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights, aiming at the abolition of the death penalt, www.treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mdsg_no=IV-12&chapter=4&lang=en, [odczyt: 18.06.2014].

¹⁵ Cypr wycofał swoje zastrzeżenie 20.06.2003r., Malta 15.06.2000 r., a Hiszpania 13.01.1998 r. Tamże.

¹⁶ Art. 2 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. www.strasbourg.mfa.gov.pl/resource/fedf40b7-3c0a-42d2-8bdf-296772ce7295, [odczyt: 18.06.2014].

¹⁷ Art. 1, 2 i 4 Protokołu nr 6 do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności dotyczącego zniesienia kary śmierci, zmienionego Protokołem nr 11, www.bip.ms.gov.pl/Data/Files/_public/bip/prawa_czlowieka/ets_114.pdf, [odczyt: 18.06.2014].

Protokół nr 13 do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności dotyczący zniesienia kary śmierci bez względu na okoliczności, przyjęty w Wilnie 3 maja 2002 roku, ustanawia, iż kara śmierci zostaje zniesiona, nikogo nie wolno skazać na taką karę ani też takiej kary wykonać. Zakazuje się również czynienia jakichkolwiek odstępstw i zastrzeżeń od przepisów niniejszego Protokołu¹⁸. Protokół nr 13 wszedł w życie 1 lipca 2013 r. i ustanawia on bezwzględny zakaz orzekania kary śmierci i jej wykonywania, dla 44 państw, które go ratyfikowały, bez względu na różnego rodzaju przypadki i okoliczności.

W systemie prawnym Unii Europejskiej, także znalazł się zapis mówiący o zniesieniu kary śmierci. *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej* uroczystie proklamowana w Nicei w grudniu 2000 roku, zmieniona i ogłoszona po raz drugi w grudniu 2007 roku, ustanawia w artykule drugim, iż każdy ma prawo do życia i nikt nie może być skazany na karę śmierci, ani poddany jej wykonaniu¹⁹. Już w 1998 r. Rada UE wydała *Wytyczne polityki UE wobec krajów trzecich w sprawie kary śmierci*²⁰, które czynią zniesienie najwyższej kary, warunkiem koniecznym przyjęcia do Wspólnoty Europejskiej. Celem Wytycznych jest nakłonienie państw trzecich do całkowitego zniesienia kary śmierci, a w przypadku, gdy państwa będą obstawały za jej utrzymaniem, doprowadzenie by była ona wymierzana tylko za najpoważniejsze przestępstwa umyślne ze skutkiem śmiertelnym.

Tak jak system europejski posiada swoje prawne uregulowania w zakresie praw człowieka – prawa do życia i zniesienia kary śmierci, tak pozostałe prawne systemy regionalne mogą pochwalić się tym dorobkiem.

W ramach Organizacji Państw Amerykańskich (OPA), 22 listopada 1969 roku w San Jose, międzyamerykańska konferencja dyplomatyczna uchwaliła *Amerykańską Konwencję Praw Człowieka*. Zgodnie z artykułem 4, każda osoba ma prawo do poszanowania jej życia, które będzie chronione ustawą od momentu poczęcia i nikt nie może być arbitralnie pozbawiony życia. W państwach, które nie zniosły kary śmierci, może być ona orzeczona tylko za najpoważniejsze przestępstwa i na mocy prawomocnego wyroku wydanego przez właściwy sąd, zgodnie z prawem przewidującym taką karę. Stosowanie tej kary nie może być rozszerzone na przestępstwa, do których obecnie się ich nie stosuje.

¹⁸ Art. 1, 2 i 3 *Protokołu nr 13 do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności dotyczącego zniesienia kary śmierci bez względu na okoliczności*, www.ptpa.org.pl/public/files/akty_prawne/Protokol_nr_13_do_KwSLWFDK.pdf, [odczyt: 18.06.2014];

¹⁹ Art. 2 *Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej*, www.eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:PL:PDF, [odczyt: 18.06.2014].

²⁰ Zob. szerz.: *Wytyczne UE w sprawie kary śmierci*, www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/10015.pl08.pdf, [odczyt: 18.06.2014].

Przed wszystkim kara śmierci nie może być orzekana wobec przestępstw politycznych i przestępstw pospolitych. Co ważne - kara śmierci nie może zostać przywrócona w państwach, które ją zniosły i zakazuje się jej stosowania wobec osób, które nie ukończyły 18 lat lub ukończyły 70 oraz wobec kobiet w ciąży²¹. Każda osoba wobec której orzeczono karę śmierci ma prawo do ubiegania się o amnestię, łaskę lub zamianę wyroku we wszystkich możliwych przypadkach.

Tendencja wśród państw amerykańskich zmierzająca do zniesienia kary ostatecznej doprowadziła do uchwalenia 8 czerwca 1990 r. *Protokołu do Amerykańskiej Konwencji o Prawach Człowieka dotyczącego zniesienia kary śmierci*. W preambule stwierdzono, iż kara śmierci ma ostateczne konsekwencje wykluczające naprawę pomyłki sądowej i wyklucza jakąkolwiek możliwość zmiany lub rehabilitacji osób skazanych, a zniesienie kary śmierci pomoże zapewnić bardziej efektywną ochronę prawa do życia. Na mocy artykułu 1 państwa zobowiązały się nie stosować kary śmierci w stosunku do osób podległych ich jurysdykcji. Artykuł 2 dodaje jednak wyjątek, mówiący o tym, że państwo, w momencie ratyfikacji lub przystąpienia, może zastrzec sobie prawo do stosowania kary śmierci w czasie wojny wobec bardzo poważnych przestępstw o charakterze wojskowym, ale musi powiadomić Sekretarza Generalnego OPA o przepisach obowiązujących w czasie wojny²². Protokół ten został ratyfikowany przez: Argentynę, Brazylię, Chile, Kostarykę, Dominikanę, Ekwador, Honduras, Meksyk, Nikaraguę, Panamę, Paragwaj, Urugwaj i Wenezuelę, z tym że Brazylia i Chile zastrzegły sobie prawo do stosowania kary śmierci w czasie wojny, zgodnie z art. 2.

System afrykański funkcjonujący w ramach Unii Afrykańskiej (UA), (wcześniej w ramach Organizacji Jedności Afrykańskiej), nie jest tak rozwinięty jak system europejski czy amerykański. Jedyna konwencja o prawach człowieka, uchwalona na forum kontynentalnym 27 czerwca 1981 roku w Nairobi, to *Afrykańska Karta Praw Człowieka i Ludów*. W swoim czwartym artykule stwierdza ona, że osoby ludzkie są nienaruszalne, każda osoba ma prawo do poszanowania jej życia oraz jej integralności fizycznej i moralnej, i nikt nie może być samowolnie pozbawiony tego prawa²³. Karta weszła w życie w 1986 roku i została ratyfikowana przez 53 państwa afrykańskie, oprócz Sudanu Południowego. Nie poruszono w niej jednak żadnej kwestii o orzekaniu czy wykonywaniu kary śmierci.

²¹ Art. 4 *Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka*, www.libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/inne/1969a.html, [odczyt: 18.06.2014].

²² Art. 1 i 2 *Protocol to the American Convention on Human Rights to Abolish the Death Penalty*, www.oas.org/juridico/english/treaties/a-53.html, [odczyt: 18.06.2014].

²³ Art. 4 *Afrykańskiej Karty Praw Człowieka i Ludów*. www.libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/inne/1981.html, [odczyt: 18.06.2014].

Specyficznym regionem jest Bliski Wschód, gdzie wprowadzie wykształcił się system ochrony praw człowieka i znajdują się tam regulacje w zakresie kary śmierci, to jednak prym wiedzie Koran i prawo szariatu w państwach muzułmańskich.

Powszechna Islamska Deklaracja Praw Człowieka przyjęta 19 września 1981 roku, stworzona na podstawie Koranu i Sunny, opracowana przez muzułmańskich uczonych, prawników i przedstawicieli ruchów islamskich, stwierdza, że prawa człowieka są mocno zakorzenione w wierze i tylko Allah jest dawcą i źródłem wszystkich praw człowieka. Artykuł 1 mówi, iż ludzkie życie jest święte i nienaruszalne, a wszelkie wysiłki powinny być czynione aby je chronić. Nikt nie może być narażony na obrażenia ciała lub śmierć, za wyjątkiem upoważnienia na mocy ustawy²⁴. Choć kara śmierci nie jest tutaj wspomniana, można wywnioskować, że jest ona dopuszczalna przez prawo na mocy określonych przepisów.

Kairska Deklaracja Praw Człowieka w Islamie z 5 sierpnia 1990 roku prezentuje ogólne wytyczne w dziedzinie praw człowieka. Artykuł 2 opisuje, że życie jest darem od Boga i prawo do życia jest gwarantowane każdemu człowiekowi. Obowiązkiem, zarówno jednostek, społeczeństwa jak i państwa, jest zapewnienie funkcjonowania tego prawa przed jakimkolwiek naruszeniem oraz zabronione jest odebranie komuś życia, za wyjątkiem powodów określonych w prawie szariatu. Dodatkowo, artykuły 24 i 25 wskazują na to, że wszystkie prawa i wolności określone w Deklaracji są podległe islamskiemu szariatowi, który jest jedynym źródłem odniesienia dla wyjaśnienia lub doprecyzowania jakichkolwiek artykułów Deklaracji²⁵.

Przyjęta na Szczycie Ligii Państw Arabskich w maju 2004 roku *Arabska Karta Praw Człowieka* weszła w życie w marcu 2008 roku. Na jej mocy każda istota ludzka ma prawo do życia i nikt nie może być samowolnie pozbawiony tego prawa. Kary śmierci mogą być nakładane jedynie za najcięższe zbrodnie, zgodnie z przepisami obowiązującymi w chwili popełnienia przestępstwa i na podstawie prawomocnego wyroku wydanego przez właściwy sąd. Każdy ma prawo ubiegać się o ułaskawienie lub zamianę kary. Wyroki śmierci nie mogą być nakładane na osoby poniżej 18 roku życia - i tu co ważne deklaracja dodaje - „chyba że przepisy obowiązujące w chwili popełnienia przestępstwa stanowią inaczej”. Oznacza to więc, że karze śmierci mogą podlegać osoby niepełnoletnie, co stanowi pogwałcenie prawa międzynarodowego. Według Karty,

²⁴ Art. 1 Universal Islamic Declaration of Human Rights, www.alhewar.com/ISLAMDECL.html, [odczyt: 20.06.2014].

²⁵ Art. 2, 24 i 25 The Cairo Declaration on Human Rights in Islam, www.arabhumanrights.org/publications/regional/islamic/cairo-declaration-islam-93e.pdf, [odczyt: 20.06.2014].

kara śmierci nie może być też orzekana wobec kobiet w ciąży przed terminem ich porodu, wobec matek karmiących w okresie 2 lat od ich porodu, oraz we wszystkich przypadkach, gdy dobro dziecka jest kwestią nadrzędną²⁶. To co istnieje w deklaracjach czy innych dokumentach prawnych przyjętych na forum regionalnym nie jest do końca respektowane. Specyfika islamu odbiega od zachodnich koncepcji praw człowieka. Sferę tę, jak i każdą inną, reguluje wszechobecny Koran. Wiele państw zastrzegło sobie prymat prawa islamskiego nad przepisami Karty i innych deklaracji²⁷.

Wielkość, różnorodność i złożoność cywilizacyjna Azji jest przyczyną niskiego poziomu wykształcenia regionalnego systemu ochrony praw człowieka. Przyjęta w 1993 roku *Deklaracja Praw Człowieka regionu Azji i Pacyfiku* - tak zwana *Deklaracja Bangkocka* jest dokumentem wyrażającym oficjalne stanowisko państw tego regionu, w niektórych kwestiach związanych z ochroną praw człowieka. Nie jest ona jednak zbiorem artykułów, norm prawa międzynarodowego, definiującym poszczególne prawa człowieka, ale raczej manifestem dotyczącym wybranych zagadnień teoretycznych²⁸.

Azjatycka Karta Praw Człowieka podpisana 17 maja 1998 roku reguluje, iż jednym z najważniejszych praw człowieka jest prawo do życia, z którego płyną inne prawa i wolności. Wszystkie państwa muszą znieść karę śmierci, a tam gdzie ona istnieje może być wymierzana rzadko i tylko za najpoważniejsze przestępstwa. Zanim skazany zostanie pozbawiony życia musi mieć zapewniony sprawiedliwy proces przed niezawisłym i bezstronnym sądem, z pełną możliwością prawnej reprezentacji jego osoby, wystarczającego czasu do przygotowania obrony, domniemania niewinności i prawa do odwołania przed sąd wyższej instancji. Ponadto, egzekucje nigdy nie powinny być przeprowadzane w miejscach publicznych lub w inny sposób eksponowany publicznie²⁹.

Deklaracja Praw Człowieka ASEAN (Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej) podpisana 18 listopada 2012 roku stwierdza jedynie, że każdy człowiek ma niezbywalne prawo do życia, które powinno być chronione

²⁶ Art. 5, 6 i 7 *Arab Charter on Human Rights 2004*, www.acihl.org/res/Arab_Charter_on_Human_Rights_2004.pdf, [odczyt: 20.06.2014].

²⁷ Szariat nakazuje wymierzać karę śmierci za wiele czynów - zabójstwo, cudzołóstwo, jak i bardziej pospolitych. Według niektórych szkół islamskich człowiek osiąga właściwy poziom świadomości pozwalający mu odpowiadać za swoje czyny w wieku 15 lat, a w wielu regionach wiek odpowiedzialności łączy się z osiągnięciem dojrzałości płciowej. Zob. P. Bukowczyk.

²⁸ Por.: *Final Declaration of the Regional Meeting for Asia of the World Conference on Human Rights. Bangkok Declaration.* www.hurights.or.jp/archives/other_documents/section1/1993/04/final-declaration-of-the-regional-meeting-for-asia-of-the-world-conference-on-human-rights.html, [odczyt: 20.06.2014].

²⁹ Art. 3.2 i 3.7 *Asian Human Rights Charter*, www.hurights.or.jp/archives/other_documents/section1/1998/03/our-common-humanity--asian-human-rights-charter.html, [odczyt: 20.06.2014].

przez prawo i nikt nie może być pozbawiony życia³⁰. Brak wspólnego podłoża cywilizacyjno - kulturowego i politycznego jest wynikiem słabo rozwiniętego azjatyckiego systemu ochrony praw człowieka i dążenia państw do znoszenia kary śmierci. Wyżej wymienione dokumenty są jedynie namiastką prawnomiędzynarodowego systemu ochrony praw człowieka w tym regionie.

Przytaczając przykłady uregulowań kwestii kary śmierci w systemie międzynarodowym, jak i w poszczególnych systemach regionalnych, należy dodać, że statuty aktualnie funkcjonujących Międzynarodowych Trybunałów Karnych, m.in. w Hadze ds. zbrodni w byłej Jugosławii, ds. zbrodni w Rwandzie, jak i stałego Międzynarodowego Trybunału Karnego - w ogóle nie przewidują w katalogu kar kary śmierci, nawet za ludobójstwo czy czystki etniczne³¹.

3. Raport Amnesty International o karze śmierci w 2013 roku

Amnesty International (AI) jest największą na świecie organizacją pozarządową, powstałą w 1961 roku, działającą w zakresie praw człowieka. Podstawową normą, w oparciu o którą działa organizacja jest *Powszechna Deklaracja praw Człowieka ONZ* i to według niej ocenia postępowanie poszczególnych rządów. W 1977 r. AI za całokształt działań zmierzających do umacniania podstawowych wolności, sprawiedliwości i pokoju na świecie otrzymała Pokojową Nagrodę Nobla, a w 1978r. ONZ uhonorowało ją Nagrodą Praw Człowieka. Skuteczność swych działań organizacja zawdzięcza temu, że wszystkie rządy świata traktowane są przez nią według tych samych kryteriów. Nie kieruje się ona względami politycznymi, ideologicznymi czy religijnymi. Reaguje wszędzie tam, gdzie ludzie są prześladowani lub poddawani represjom. Amnesty International ma status konsultacyjny przy ONZ, UNESCO, Radzie Europy, OPA i UA, i skupia dziś ponad 3 miliony działaczy w 150 państwach.

W 1981 roku AI ogłosiła pierwszą światową kampanię przeciwko karze śmierci, a siedem lat później – w 1988r. – drugą światową kampanię. W 1987 r. wydała raport stwierdzający, że stosowanie kary śmierci w Stanach Zjednoczonych jest niezgodne z międzynarodowymi postanowieniami, a decyzje o jej stosowaniu mają często podłoże rasistowskie i są wydawane arbitralnie. W 1989 r. Amnesty International wydała studium na temat kary śmierci pt.

³⁰ Art. 11 *ASEAN Human Rights Declaration*, www.hurights.or.jp/archives/other_documents/section1/2012/11/phnom-penh-statement-on-the-adoption-of-the-asean-human-rights-declaration-ahrd-1.html, [odczyt: 20.06.2014].

³¹ T. Jasudowicz, *Prawo do życia, w: Prawa człowieka i ich ochrona*, red. B. Gronowska, T. Jasudowicz, M. Balcerzak, M. Lubiszewski, R. Mizerski, Toruń 2005, s. 236.

„*Kiedy państwo zabija*”. Kampania w roku 1993 skierowana była przeciwko karze śmierci w państwach bałtyckich, a w 1995 r. odnosiła się do kary śmierci w państwach byłego Związku Radzieckiego. Każdego roku organizacja wydaje raport na temat orzekania i stosowania kary śmierci na świecie. Ostatni z nich przedstawia globalne trendy w orzekaniu i stosowaniu kary ostatecznej w 2013 roku.

W roku 2013 22 państwa³² przeprowadziły egzekucje (o jedno państwo więcej niż w 2012 roku), natomiast 173 państwa, spośród 193 będących członkami ONZ, nie wykonały żadnej egzekucji. W 2013 r. straconych zostało 778³³ osób – o 15% więcej niż w roku 2012, gdy straconych zostało 682 osoby. 80% egzekucji przeprowadzono w wąskiej grupie trzech państw - Iranie, Iraku i Arabii Saudyjskiej³⁴. Wszelkie dane nie biorą pod uwagę Chin, które zabiły tysiące osób więcej niż wszystkie państwa razem wzięte. Liczba ofiar w Chinach nie jest podawana do wiadomości publicznej, gdyż jest to tajemnica państwowa. Jednak wiadomo, że państwo to znajduje się na pierwszym miejscu w czołówce państw wykonujących karę śmierci. Na drugim miejscu znajduje się Iran, gdzie w 2013 r., według danych podanych przez władze i media kontrolowane przez państwo, przeprowadzono 369 egzekucji – wiarygodne źródło informacji sugeruje, że przeprowadzono dodatkowe setki egzekucji, a ich prawdopodobna liczba może wynosić około 700 straconych. Trzecie miejsce zajmuje Irak – 169 egzekucji, czwarte miejsce przynależy Arabii Saudyjskiej – minimum 79 egzekucji, w tym po raz pierwszy od roku 2009 wykonano trzy wyroki śmierci na osobach, które miały mniej niż 18 lat – tym samym państwo to złamało prawo międzynarodowe. Piąte miejsce należy do Stanów Zjednoczonych, które przeprowadziły 39 egzekucji w 2013 roku.

Wiele państw, które przeprowadzały egzekucje w 2012 roku, nie wykonały żadnych kar śmierci w 2013 r. są to: Gambia, Zjednoczone Emiraty Arabskie (ZEA), Pakistan (gdzie władze ponownie zawiesiły wykonywanie kary śmierci) i Białoruś, co oznacza, że po raz pierwszy od 2009 r. w Europie i Azji Centralnej nie przeprowadzono żadnej egzekucji. Warto dodać, że Białoruś jest jedynym państwem w Europie, które nadal orzeka i wykonuje kary śmierci.

Najczęstszymi metodami wykonywania kary śmierci w 2013 r. były: ścięcie (Arabia Saudyjska), porażenie prądem elektrycznym (USA), powieszenie (Afganistan, Bangladesz, Botswana, Indie, Iran, Irak, Japonia, Kuwejt, Male-

³² Nie można potwierdzić czy egzekucje sądowe zostały dokonane w Egipcie i Syrii.

³³ Brak dostatecznych informacji o egzekucjach w Egipcie, Erytrei, Malezji, Korei Północnej i Syrii. Informacje o skazanych są tajemnicą państwową na Białorusi, w Chinach i Wietnamie.

³⁴ Iran, Irak i Arabia Saudyjska przeprowadziły w 2013r. 95% wszystkich egzekucji w regionie Środkowego Wschodu i Afryki Północnej.

zja, Nigeria, Autonomia Palestyńska, Sudan, Sudan Południowy), śmiertelny zastrzyk (Chiny, Wietnam, USA), rozstrzelanie (Chiny, Indonezja, Korea Północna, Arabia Saudyjska, Somalia, Tajwan, Jemen).

Zgodnie z art. 6 *Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych* (o czym była mowa wcześniej) wyroki śmierci mogą być orzekane jedynie za najcięższe zbrodnie. Nadal jednak wiele państw orzeka kary śmierci za przestępstwa pospolite, i tak na przykład w Arabii Saudyjskiej kara śmierci grozi za cudzołóstwo, w Pakistanie za bluźnierstwo, a za przestępstwa gospodarcze w Chinach, Korei Północnej i Wietnamie. Za gwałt kara ostateczna grozi w Iranie, Kuwejcie, Somalii i ZEA. W Kenii, Nigerii, Arabii Saudyjskiej i w Sudanie kara śmierci jest orzekana za ponowny rozbój, w Iranie za wrogość w stosunku do Boga, a w Libanie, Korei Północnej i Autonomii Palestyńskiej za współpracę z podmiotem zagranicznym. W Korei Północnej ponadto, wyroki śmierci są nakładane, mimo że dane przestępstwa nie podlegają wyrokowi śmierci na mocy prawa krajowego.

Wciąż publiczne egzekucje wykonywane są w Iranie, Korei Północnej, Arabii Saudyjskiej i Somalii, gdzie oskarżonych skazywano w ten sposób za kradzieże, przestępstwa narkotykowe, nadużycia ekonomiczne, cudzołóstwo i bluźnierstwo. W Indonezji, Nigerii i Wietnamie oraz w niektórych przypadkach w Indiach, Japonii, Malezji, Sudanie i Iranie egzekucje dokonywane są całkowicie potajemnie, co stanowi pogwałcenie międzynarodowych standardów i przepisów prawnych wymagających, by członkowie rodzin i prawnicy, byli powiadomieni o egzekucji z wyprzedzeniem. Ponadto, w Botswanie, Indiach i Nigerii oraz w niektórych przypadkach w Arabii Saudyjskiej i Iranie, ciała straconych więźniów nie powróciły do ich rodzin na pogrzeb i nie poinformowano rodzin o miejscu ich pochówku.

Co najmniej 23 392 osoby zostały skazane w 2013 roku na karę śmierci. Najwięcej osób zostało skazanych w Chinach, Pakistanie (226 osób), Bangladeszu (220), Afganistanie (174), Wietnamie (148), Nigerii (141), Somalii (117) i Egipcie (109).

Dziewięć państw – mniej niż 5% państw na świecie – konsekwentnie przeprowadza egzekucje w ciągu ostatnich 5 lat, są to: Bangladesz, Chiny, Iran, Irak, Arabia Saudyjska, Korea Północna, Sudan, Jemen i USA. Wznowienie egzekucji nastąpiło w Indonezji, Kuwejcie, Nigerii i Wietnamie, w niektórych państwach wznowienia te miały charakter potajemny, gdyż rządy chciały ukryć przed światem łamanie praw człowieka. W Kuwejcie dokonano pierwszej egzekucji od 2007 roku. Powieszono pięciu mężczyzn, z których żaden nie miał obywatelstwa Kuwejtu.

W 2013 roku 98 państw na świecie zniósło karę śmierci za wszystkie przestępstwa, a 2/3 czyli 140 państw, obaliło karę śmierci w prawie lub w praktyce. *Drugi Protokół Fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych w Sprawie Zniesienia Kary Śmierci* został ratyfikowany przez Boliwię, Łotwę, Gwineę-Bissau i podpisany przez Angolę. Osiemnasty już stan USA – Maryland – zniósł karę śmierci. Niektóre państwa Afryki, takie jak: Benin, Komory, Ghana i Sierra Leone podjęły kroki ku zniesieniu kary śmierci poprzez propozycje nowych konstytucji i kodeksów karnych. Gambia i Pakistan zawiesiły stosowanie kary śmierci, Bahrajn nie stosuje jej już od 3 lat, a Singapur od 2 lat. Stany Zjednoczone³⁵ i Japonia³⁶ są jedynymi państwami z Grupy G-8 wykonującymi wyroki śmierci. Ponadto USA są jedynym państwem spośród 56 członków Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie wykonującym egzekucje (w 2013 r. 41% wszystkich egzekucji w USA miało miejsce w Teksasie). Trzydzieści siedem państw Unii Afrykańskiej zniósło karę śmierci w prawie lub w praktyce, nadal 5 spośród 54 członków UA przeprowadza egzekucje sądowe: Botswana, Nigeria, Somalia, Sudan i Sudan Południowy. Nigeria, Sudan i Somalia są odpowiedzialne za ponad 90% egzekucji i 2/3 orzeczonych kar śmierci w Afryce Subsaharyjskiej. Siedem spośród 21 państw – członków Ligi Państw Arabskich, wykonuje karę śmierci – Irak, Kuwejt, Autonomia Palestyńska, Arabia Saudyjska, Somalia, Sudan i Jemen. Trzy państwa z dziesięciu członków ASEAN dokonało egzekucji w 2013 r. – Indonezja, Malezja i Wietnam. Nadal jednak kara śmierci jest utrzymywana w 58 państwach³⁷.

4. Uwagi końcowe

Prawo do życia, jako jedno z fundamentalnych praw człowieka, unormowane jest w każdym z dokumentów kreujących prawa człowieka – od wewnętrznych, państwowych konstytucji i ustaw, po regionalne systemy ochrony praw człowieka, aż do prawnomiędzynarodowych uregulowań. Jest ono najważniejszym prawem chronionym międzynarodowo i występuje zawsze na pierwszym miejscu otwierając katalog innych praw. Choć kara śmierci nadal

³⁵ W Stanach Zjednoczonych orzeczono w 2013 roku 80 nowych wyroków śmierci. Aż 3108 osób oczekuje w celach na swoje egzekucje: 731 skazanych w Kalifornii, 412 na Florydzie, 298 w Teksasie, 198 w Pensylwanii i 197 w Alabamie.

³⁶ Japonia przeprowadziła w 2013 roku 8 egzekucji i wydała 5 nowych wyroków śmierci.

³⁷ Wszelkie dane pochodzą z raportu Amnesty International. Organizacja czerpie informacje z różnych źródeł, między innymi: oficjalnych danych, osób skazanych na śmierć, ich rodzin i prawników, organizacji pozarządowych i mediów. Zob. szerz.: *Death Sentences and Executions 2013. Raport Amnesty International o karze śmierci w 2013 roku*, www.amnesty.org.pl/fileadmin/templates/www/Raport_Kara_%C5%9Bmierci_2013_ENG.pdf, [odczyt: 21.06.2014].

orzekana i wykonywana jest w wielu państwach na świecie to przez ostatnie kilkadziesiąt lat obserwuje się międzynarodowe trendy zmierzające do jej zniesienia, zapoczątkowane powstaniem Organizacji Narodów Zjednoczonych, i nasilające się z każdym nowym międzynarodowym dokumentem i z każdą nową ratyfikacją już istniejących paktów, protokołów i konwencji. Podczas gdy w latach przed II wojną światową, jej stosowanie było rzeczą wręcz naturalną, dziś należy do najrzadszych sankcji, wyeliminowanych niemalże całkowicie w Europie i Azji Centralnej. Globalne trendy podjęte przez środowisko międzynarodowe z każdym kolejnym rokiem zmierzają do „uwolnienia świata od kary śmierci”³⁸.

³⁸ „Świat wolny od kary śmierci” - taką nazwę nosi kampania Amnesty International zmierzająca do całkowitego zniesienia kary śmierci.